

Mirator 2/23 (2024)

eISSN 1457-2362

Glossa ry - Keskiajan tutkimuksen seura / Sällskapet för medeltidsforskning /

Society for Medieval studies in Finland

<https://journal.fi/mirator>

CC BY-NC-ND 4.0

Ad fontes

Turun myöhäiskeskiaikaisten piispojen nimitys Rooman kuuriassa

Kirsi Salonen

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap, Universitetet i Bergen, Norja.

kirsi.salonen@uib.no

ORCID: 0000-0003-3877-2228

To cite this article:

Kirsi Salonen. "Turun myöhäiskeskiaikaisten piispojen nimitys Rooman kuuriassa". *Mirator* 2/23 (2024), 72–80.

Turun myöhäiskeskiaikaisten piispojen nimitys Rooman kuuriassa

KIRSI SALONEN

Turun piispan virka oli korkein kirkollinen virka keskiaikaisen Suomen alueella, joten oli tärkeää, että virkaan tulisi nimitetyksi sopiva henkilö. Kanonisen oikeuden mukaan uuden piispan valinta edellisen kuoltua oli tuomiokapitulin vastuulla, mutta paavit vahvistivat valinnan päätöksellään. Turun keskiaikaisten piispojen valintaprosessit tunnetaan varsin hyvin säilyneiden ja *Finlands medeltidsurkunder* -sarjassa julkaistujen asiakirjojen perusteella. Tässä artikkelissa selostetaan ensin lyhyesti piispojen valintaan ja nimitykseen liittyneet keskiaikaiset käytännöt ja käydään sen jälkeen läpi yksityiskohtaisesti kahden myöhäiskeskiaikaisen piispan, Magnus Nicolai Särkilahden (piispana 1489–1500) ja Laurentius Michaelis Suurpään (piispana 1500–1506), valintaprosessit ja esitellään kaksi niihin liittyvää aiemmin tuntematonta asiakirjaa Vatikaanin Apostolisen Arkiston kokoelmista. Lopuksi julkaistaan asiakirjojen tekstieditiot.

Piispojen valinta- ja nimitysprosessi keskiajalla

Piispan valintaprosessi alkoi edellisen piispan kuolemasta, jolloin hiippakunnan piispanistuin jäi vapaaksi. Kanonisen oikeuden periaatteiden mukaan tuomiokapitulin tuli valita edesmenneelle piispalle seuraaja ja vaalin tuli perustua enemmistön tekemään oikeaan päätökseen (*maior et sanior pars*).¹ Valituksi ei voinut tulla kuka tahansa, vaan kanonisessa oikeudessa säädettiin tarkasti myös virkakelpoisuussäännöistä, joiden mukaan piispaksi valittavan tuli olla vähintään 30-vuotias. Tämän lisäksi hänen tuli olla tavoiltaan moitteeton, avioliitossa syntynyt ja hänellä piti olla kaikki virassa tarvittavat tiedot ja taidot.²

Piispan vaalia varten tuomiokapitulin tuli kutsua koolle kaikki jäsenensä – poikkeuksen muodostivat vain oman kirkkoprovinssin ulkopuolella (joko pysyvästi tai väliaikaisesti) olleet kaniikit. Mikäli kaikki kaniikit olivat lähistöllä piispan kuollessa, voitiin vaali toimittaa nopeastikin piispan kuoltua, mikä oli hyvä, sillä oli äärimmäisen tärkeää, ettei piispanistuin ollut pitkään ilman hoitajaa. Kanoninen oikeus määräsi aikarajaksi kolme kuukautta – mikäli vaali pitkittyi sen yli, oli tuomiokapitulin esimiehellä (joko arkkipiispalla tai paavilla) oikeus ottaa valinta omiin käsiinsä (ns. devoluutio-oikeus).³ Periaatteena oli kuitenkin se, että vaaliin ei ryhdytty ennen kuin

¹ Myöhäiskeskiajalla noudatettiin *Liber extrassa* (lyhennetty: X) ja *Liber sextuksessa* (lyhennetty: VI) annettuja määräyksiä piispanvalinnasta. X 1.6.1–60 ja VI 1.6.1–47, editoitu teoksessa *Corpus Iuris Canonici editio lipsiensis secunda post Aemilii Ludouici Richteri curas ad librorum manus scriptorum et editionis Romanae fidei recognouit et adnotatione critica, pars secundus: Decretalium collectiones*, Aemilius Friedberg toim., Akademische Druck- u. Verlagsanstalt: Graz 1959 (2. painos; tästä lähtien CIC II), coll. 48–96, 945–70.

² X 1.6.7, editoitu teoksessa CIC II, coll. 51–2.

³ X 1.6.41, editoitu teoksessa CIC II, col. 88.

edellinen piispa oli haudattu.⁴

Uuden piispan vaaliin saivat siis osallistua kaikki tuomiokapitulin jäsenet. Kanonisessa oikeudessa säädettiin tarkasti siitä, miten piispan vaalissa saatettiin toimia. Piispa voitiin valita kolmella eri tavalla: *in forma scrutinii*, *in forma compromissi* tai *in forma inspirationis*. *In forma scrutinii* tarkoitti sitä, että suoritettiin suljettu lippuäänestys, jonka jälkeen äänet laskettiin kaikkien nähden ja eniten ääniä saanut tuli valituksi. *In forma compromissi* tarkoitti välillistä vaalia eli sitä, että kapituli valtuutti tietyn henkilön tai ryhmän valitsemaan mielestään sopivimman kandidaatin. *In forma inspirationis* taas viittasi spontaaniin valintaan, eräänlaiseen Pyhän Hengen aikaansaamaan yksimieliseen huutoäänestykseen. Turussa on myöhäiskeskiajalla hoidettu kaikki piispanvaalit ensimmäisellä tavalla.⁵

Kun tuomiokapitulin virkaan valitsema henkilö oli antanut suostumuksensa, hänestä ei tullut vielä piispaa vaan *electus*, valittu. Valittu henkilö hoiti piispan tehtäviä *electuksena* siihen asti, kunnes hän oli saanut paavin vahvistuksen valinnalleen.⁶ Lyonin konsiilissa vuonna 1245 tehdyn päätöksen mukaan valitun henkilön tuli antaa suostumuksensa kuukauden sisällä valinnasta ja paavin vahvistus oli haettava kolmen kuukauden kuluessa. Mikäli aikarajoista ei pystytty pitämään kiinni, valinta raukesi ja valintaoikeus siirtyi paaville.⁷ Paavi Nicolaus III lyhensi ajan vuonna 1278 yhteen kuukauteen.⁸

Turun hiippakunnan piispojen valinnat on säännönmukaisesti viety paavin vahvistettavaksi. Vahvistamista varten paaville piti toimittaa valintaan liittyneet asiakirjat, mitä varten Turun tuomiokapituli lähetti paavin luo lähetystön.⁹ Monet Turun *electukset* ovat olleet henkilökohtaisesti mukana lähetystössä ja vastaanottaneet viran vahvistamisen yhteydessä myös piispanvihkimyksensä kuuriassa, vaikka se ei ollutkaan välttämätöntä. Conradus Bitz (piispana 1460–1489) oli viimeinen turkulainen piispa, joka matkusti paavin luo virkanimitysprosessinsa yhteydessä. Hänen seuraajansa hoitivat nimitysasian hiippakunnan lähetystön tai kuuriassa olleiden ruotsalaisien asianhoitajien kautta.¹⁰

⁴ Kauko Pirinen, *Turun tuomiokapituli keskiajan lopulla* (Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 58), Suomen Kirkkohistoriallinen Seura: Helsinki 1956, 289–91.

⁵ X 1.6.42, editoitu teoksessa CIC II, coll. 88–9. Turkulaisista piispanvaaleista Pirinen 1956, 294–6.

⁶ Keskiajan kuluessa paavit yrittivät omia itselleen oikeuden piispojen nimitykseen ja käytännöt vaihtelivat hieman. Myöhäiskeskiajalla tilanne kuitenkin vakiintui lännen suuren skisman ja konsiliarismin kauden jälkeen Wienin konsiilissa 1448 tehdystä sopimuksessa. Siinä paavi takasi tuomiokapituleille vapaan oikeuden piispan valintaan, mutta varasi itselleen nimitysoikeuden. Andreas Meyer, 'Das Wiener Konkordat von 1448 – eine erfolgreiche Reform des Spätmittelalters', *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken*, 66 (1986), 108–52. Konsiilin asiakirjat on editoitu teoksessa *Raccolta di concordati su materie ecclesiastiche tra la Santa Sede e autorità civili*, vol. 1, Angelo Mercati toim., Tipografia Poliglotta Vaticana: Roma 1919, 177–81.

⁷ VI 1.6.6., editoitu teoksessa CIC II, col. 950.

⁸ VI 1.6.16, editoitu teoksessa CIC II, col. 954.

⁹ Piispojen virkanimityskuvioista ja niihin liittyvistä määräyksistä ks. Katherine Harvey, *Episcopal Appointments in England, c. 1214–1344: From Episcopal Election to Papal Provision*, Ashgate: Farnham 2014, 133–48. Suomen osalta Pirinen 1956, 289–95.

¹⁰ Kirsi Salonen, 'Between Uppsala and Rome: Swedish Bishops' Contacts with the Papal Curia in the Late Middle Ages', teoksessa Sarah E. Thomas toim., *Bishops' Identities, Careers, and Networks in Medieval Europe*, Brepols: Turnhout 2020, 219–31, tässä 220–5.

Nimitysprosessi kuuriassa

Kun virkanimitysehdotus saapui paavin kuuriaan, se käsiteltiin paavin ja kardinaalien säännöllisissä suljetuissa tapaamisissa, joita kutsutaan nimellä *consistorium secretum* tai *consistorium privatum*.¹¹ Näissä tapaamisissa keskusteltiin luottamuksellisesti kaikista kirkon kannalta merkittävistä asioista, niin poliittisista kuin kirkollisistakin. Piispannimitysten vahvistamiset hoidettiin *consistorium secretum*in istunnoissa, joita pidettiin yleensä maanantaisin, keskiviikkoisin ja perjantaisin. Poikkeuksia aiheuttivat ainoastaan paavin sairaudet tai poissaolot, jolloin kardinaalit kokoontuivat keskenään, mutta istuntoja nimitettiin *consistorium*in sijasta *congregatioksi*.¹²

Koska kyseessä olivat ”salaiset” istunnot, ei konsistorissa käydyistä keskusteluista ole säilynyt yksityiskohtaisia tietoja, emmekä voi tietää tarkasti, miten asioita siellä käsiteltiin ja miten kardinaalit ovat kommentoineet käsiteltyjä asioita. Asioiden käsittely meni tavallisesti niin, että paavi valtuutti jonkun konsistoriin osallistuneista kardinaaleista – niin kutsuttu *cardinalis ponens* – esittelemään käsiteltävän asian.¹³ Kun *cardinalis ponens* oli esitellyt asian hänelle etukäteen toimitettujen asiakirjojen pohjalta¹⁴, oli hänen konsistoriin osallistuneiden virkaveljiensä vuoro ilmaista mielipiteensä asiasta. Kardinaalien puheenvuorot kuunneltuaan paavi teki itsenäisesti päätöksen asiassa.¹⁵

Mikäli piispanvalinta kotihiippakunnassa oli ollut yksimielinen ja valinta-asiakirjoista kävi ilmi, että valittu kandidaatti täytti kaikki vaatimukset, teki paavi yleensä myöntävän päätöksen ja nimitti *electuksen* virkaansa. Tämän jälkeen oli vuorossa virkanimityksen julkistaminen virallisten nimitysasiakirjojen laadinnan kautta. Asiakirjojen laadinta ei ollut yksinkertainen prosessi, vaan siihen liittyi monia vaiheita. Ensin asian konsistorissa esitellyt kardinaali laati tiivistelmän esittelystään. Tämä asiakirja – joka diplomatiikan termein tunnetaan nimellä *cedula consistorialis* – sisälsi kaikki nimityksen kannalta olennaiset virkaan, virantäyttöön sekä valittuun henkilöön liittyneet yksityiskohdat. *Cedula consistorialis* toimitettiin paavillisesta kirjeenvaihdosta vastaan neen viraston, apostolisen kanslian (*cancellaria apostolica*), johtajalle, *vicecancellariukselle*, jonka tehtävänä oli kontrolloida, että kaikki *cedulassa* mainitut yksityiskohdat olivat oikein, ja varmistaa, että nimitys oli todellinen. Jos kaikki oli oikein, *vicecancellarius* kopioidutti saamansa asiakirjan paavillisen kanslian kopiokirjasarjaan ja laati uuden asiakirjan, joka tunnetaan nimellä *controcedula consistorialis*. Tämä asiakirja todisti virkanimityksen olevan virallinen ja toisti kaikki *cedula consistorialiksessa* olleet virkanimitysprosessin ja virkanimitysasiakirjan kannalta olennaiset yksityiskohdat. Se toimi samalla konseptina varsinaiselle virkanimitysasiakirjalle.¹⁶

¹¹ Kuuriassa läsnä olleille kardinaaleille tarkoitetun *consistorium secretum*in rinnalla paavi piti myös avoimia vastaanottoja, jotka tunnetaan nimellä *consistorium publicum*. Näissä tilaisuuksissa paavi tapasi kardinaaleja, piispoja, apotteja ja muita kirkollisia henkilöitä sekä ulkovaltojen lähettiläitä tai Roomassa vierailleita tärkeitä henkilöitä. Auguste Boudinhon, 'Consistory', teoksessa *Encyclopaedia Britannica* 6, Encyclopaedia Britannica, Inc.: New York 1911, 978–9.

¹² Lajos Pásztor, 'Le cedole concistoriali', *Archivum Historiae Pontificiae* 11 (1973), 209–68, tässä 217–20.

¹³ Oli myös mahdollista, että paavi esitteli asioita itse. Pásztor 1973, 213.

¹⁴ Vaikka asiasta ei olekaan olemassa selkeitä ja virallisia ohjeita, on kuuriassa ilmeisesti menetelty niin, että *electus* tai hänen edustajansa kuuriassa on toimittanut (joko suoraan tai välikäsiänsä kautta) kaikki tarpeelliset valintadokumentit asiaa konsistorissa esitelleelle kardinaalille. Joissain tapauksissa kardinaalilla saattoi olla myös omakohtaista tietoa asioista – tuskin kuitenkaan Turun virkojen suhteen.

¹⁵ Pásztor 1973, 210.

¹⁶ Pásztor 1973, 213–6.

Varsinaiset virkanimityskirjeet – joita laadittiin useita samansisältöisiä: hiippakunnan tuomiokapitulille, papistolle, asukkaille ja mahdollisesti myös alueen hallitsijalle – laadittiin apostolissa kansliassa, jonka esimies *vicecancellarius* oli. Kun virkanimityskirjeet olivat valmiit, tuoreen piispan tai hänen edustajansa piti sopia paavillisen hallinnon taloudesta vastanneen viraston eli apostolisen kamarin kanssa virkaan liittyneiden maksujen hoitamisesta. Maksuja oli useampia: konsistoriin osallistuneille kardinaaleille tarkoitettu *communis servitia* -maksu, muille nimitysprosessiin osallistuneille henkilöille tarkoitettu *minuta servitia* -maksu sekä apostolisen kanslian korvaus itse asiakirjojen laadinnasta (kirjurien palkka, pergamentti, muste, sinetti jne.). Lisäksi tulivat tietysti asianhoitajalle (*procurator*) ja muille osoitetut maksut. Kun maksut oli hoidettu, piti valitun piispan vanna uskollisuudenvala paaville, ja vasta sen jälkeen oli piispaksi vihkimisen vuoro. Vihkimys saattoi tapahtua kuuriassa – mikäli piispa oli henkilökohtaisesti paikalla¹⁷ – tai kotipuolella. Kuuriassa vihkijöinä toimivat paavin tehtävään määräämät piispat, kotipuolella vihkimyksen hoiti joku tai jotkut saman kirkkoprovinsin piispoista.¹⁸

Kuuriassa tehdyistä piispojen virkanimityksistä ei ole valitettavasti säilynyt juurikaan tietoja. Keskiaikaiset *cedula consistorialikset* ja *controcedula consistorialikset* ovat pääsääntöisesti kadonneet vuosisatojen kuluessa, mutta Vatikaanin Apostolisessa Arkistossa säilytetään käsikirjoituksia, joihin on kirjattu ylös 1400-luvun lopulta lähtien hyvin lyhyesti konsistorissa kunakin istuntopäivänä tehdyt päätökset sekä se, kuka kardinaaleista on toiminut nimitysasioiden esittelijänä. Näissä käsikirjoituksissa on myös aiemmin tuntemattomia tekstejä, jotka koskevat Magnus Nicolai Särkilahden (piispana 1489–1500) ja Laurentius Michaelis Suurpään (piispana 1500–1506) nimitysprosesseja Turun piispaksi.¹⁹ Seuraavassa käydään läpi ensin piispa Magnuksen ja sitten piispa Laurentiuksen valinta piispaksi sekä viran vahvistamiseen liittyneet yksityiskohdat kuuriassa.

Magnus Nicolai Särkilahden tie piispaksi

Turun tuomiorovastin Magnus Nicolain tie Turun piispanistuimelle alkoi piispa Conradus Bitzin kuoltua Kuusiston piispanlinnassa perjantaina 13.3.1489.²⁰ Piispainkronikan mukaan tuomiokapitulien jäsenet kokoontuivat hyvin nopeasti valitsemaan piispa Conradukselle seuraajaa, sillä vaali toimitettiin jo seuraavan viikon tiistaina, 17.3.1489. Yksimielisen vaalin tavaksi mainitaan kronikassa *in forma scrutinii*.²¹

Sen jälkeen oli vuorossa piispannimityksen vahvistaminen kuuriassa. Piispa Magnus Nicolain nimityskirjettä ei ole säilynyt, mutta muista nimitysprosessiin liittyneistä asiakirjoista käy ilmi, että paavi Innocentius VIII (paavina 1484–1492) nimitti Magnuksen Turun piispaksi maanantaina

¹⁷ Hyvä esimerkki tällaisesta on piispa Olavus Magnin vihkiminen piispaksi Roomassa vuonna 1450. Ks. Salonen 2020, 223 ja *Finlands Medeltidsurkunder* (tästä lähtien FMU), Reinhold Hausen toim., Finlands Statsarkiv: Helsingfors 1910–1935, no. 2825, 2860.

¹⁸ Harvey 2014, 140; Salonen 2020, 220–3.

¹⁹ Archivio Apostolico Vaticano (tästä lähtien AAV), *Acta Consist.*, *Acta Miscellanea*, vol. 2 ja vol. 5.

²⁰ FMU 4235

²¹ Paulus Juusten, *Catalogus et ordinaria successio episcoporum Finlandensium*, Simo Heininen toim. (Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 143), Suomen Kirkkohistoriallinen Seura: Helsinki 1988, 64: "Elegitur concorditer in episcopum Aboensem via scrutinii [...] anno Domini 1489 16. Calendas Aprilis".

6.7.1489.²² Heinäkuinen nimityspäivä tarkoittaa sitä, että Turusta ei ole lähdetty paavin luo heti vaalin tapahduttua, vaan matkaan on päästy vasta jäiden sulettua myöhemmin keväällä. Edeltäjistään poiketen piispa Magnus ei lähtenyt itse kuuriaan nimitysprosessiaan valvomaan, vaan Turusta on prosessin hoitamista varten lähetetty Roomaan asiamies, kaniikki Mathias Nicolai. Kaniikki Mathias on todennäköisesti huolehtinut myös siitä, että Magnuksen piispanvaalin seurauksena vapaaksi jääneeseen tuomiorovastin virkaan valittaisiin oman hiippakunnan mies.

Aiemmin tuntematon konsistorin rekisterimerkintä vahvistaa Magnus Nicolain piispannimityksen tapahtuneen maanantaina 6.7.1489. Rekisterimerkinnän mukaan Magnuksen piispannimitystä konsistorissa esitteli *cardinalis Ulixbonensis*, Lissabonin kardinaaliarkkipiispa Georgius de Costa.²³ Esittelyn tuloksena paavi Innocentius VIII nimitti Magnuksen Turun piispan virkaan.²⁴

Virkanimitykseen liittyneet asiakirjat – joista yksikään ei ole säilynyt – on saatu kuuriassa valmiiksi reilun viikon sisällä, sillä nimitystä hoitamaan lähetetty kaniikki Mathias Nicolai on perjantaina 17.7. luvannut huolehtia piispa Magnuksen virkanimityksestä johtuneista maksuista: 200 dukaattia *communis servitiae* ja 5 dukaattia *minuta servitiae*. Hän lupasi huolehtia, että ensimmäinen puolisko maksuista hoidettaisiin puolen vuoden sisällä ja toinen puolisko siitä 6 kuukauden päästä. Maksulupausta kuuriassa oli todistamassa muutaman muun henkilön lisäksi kuuriassa pitkään asunut ruotsalaisprelaatti, Linköpingin kaniikki (ja myöhempi *electus*) Hemming Gadh, joka on todennäköisesti avustanut Mathiasta kuurian kuvioissa. Sama asiakirja paljastaa vielä, että maksujen välityksessä on käytetty Medicien pankkiiriliikettä, koska nimitysasiakirjat on seuraavana päivänä, 18.7.1489, annettu heidän käsiinsä. Asiakirjasta paljastuu vielä, että Magnuksen valinnan vahvistaneen *consistoriumin* istuntoon osallistui 14 kardinaalia.²⁵

Koska piispannimityksen yhteydessä Magnus Nicolain hallussa aiemmin olleet kirkolliset virat jäivät vapaiksi, liittyi piispannimitykseen myös virkakierto Turun tuomiokapitulissa. Mathias Nicolai on todennäköisesti huolehtinut myös tästä. Hänen läsnäolonsa oli tärkeää, sillä kuuriassa ollut saksalainen virkojenmetsästäjä Henricus Meyer yritti päästä osalliseksi Turun virkakierrosta hakemalla piispa Magnukselle kuuluneita Mynämäen seurakuntaa ja pyhän ruumiin alttarin prebendaa, mutta muihin virkoihin nimitettiin turkulaisia pappeja.²⁶ Laurentius Suurpää sai piispannimitystä seuranneena päivänä paavi Innocentius VIII:lle esitetyn anomuksen tuloksena nimi-

²² Piispan valintapäivä mainitaan muun muassa Henricus Meyerin 6.7.1489 paavi Innocentius VIII:lle osoittamassa anomuksessa saada haltuunsa samana päivänä (*hodie*) Magnuksen piispaksi nimittämisen vuoksi vapaaksi jääneet Mynämäen seurakunta sekä tuomiokirkon pyhän ruumiin alttarin vikaarin virka. FMU 4247. Henricus Meyerin virkahausta ja siihen liittyneestä virkariidasta ks. Kirsi Salonen, *Kirkollisen oikeudenkäytön päälähteillä. Sacra Romana Rotan toiminta ja sen oikeudellinen tausta myöhäiskeskiajalla* (Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 221), Suomen Kirkkohistoriallinen Seura: Helsinki 2012, 315–30. Nimityspäivä mainitaan myös asiakirjassa, jossa todistetaan asiamies Mathias Nicolain luvanneen huolehtia piispannimitykseen liittyneistä maksuista. FMU 4251.

²³ Georgius de Costa on nimitetty Lissabonin arkkipiispaksi marraskuussa 1464, ja paavi Sixtus IV (paavina 1471–1484) on nimittänyt hänet SS. Marcellini et Petri -kirkon kardinaalipresbyteeriksi 18.12.1476. Marraskuussa 1484 hänet on nimitetty S. Maria in Trastevere -kirkon kardinaalipresbyteeriksi, mitä virkaa hän piti hallussaan toimiessaan *cardinalis ponensina* Magnus Nicolain nimitysprosessissa. Myöhemmin kardinaali Georgius de Costa kohotettiin kardinaalipiispaksi, ja hän toimi niin Albanon, Frascatin (*Tusculanensis*) kuin Porto S. Ruffinon (*Portuensis*) kardinaalina. *Hierarchia Catholica medii aevi*, vol. 2 (tästä lähtien *Hierarchia Catholica*), Konrad Eubel toim., Sumptibus et typis librariae Regensbergianae: Münster 1914, 17, 59–61, 64.

²⁴ AAV, *Arch. Consist., Acta Miscellanea*, vol. 2, fol. 7v; AAV, *Arch. Consist., Acta Miscellanea*, vol. 5, fol. 6v.

²⁵ FMU 4251.

²⁶ FMU 4247; Salonen 2012, 315–30.

tyksen Turun tuomiorovastiksi,²⁷ ja Johannes Petri puolestaan sai 15.6. nimityksen Laurentiuksen aikaisempiin virkoihin eli Katariinan kanonikaattiin ja prebendaan sekä niihin liitettyyn Kemiön seurakuntaan.²⁸ Prosessia kuuriassa valvonut Mathias Nicolai ei palannut ihan heti asioiden selviämisen jälkeen Turkuun, sillä heinäkuun lopussa hän on tehnyt paaville anomuksen saadakseen nimityksen Olavus Mollerin kuoltua vapaaksi jääneeseen Loimaan kirkkoherran virkaan.²⁹

Mathias Nicolain paluu Roomasta on ilmeisesti kestänyt jonkin aikaa, eikä tieto piispaksi nimittämisestä ollut sillä välin ehtinyt Turkuun asti, sillä kaupungissa 18.8. ja 22.8. päivätyissä kirjeissä Magnus Nicolai käyttää vielä titteliä *electus*. Häntä tituleerataan ensimmäisen kerran piispana (*biscop i Åboo*) Turussa 26.4.1490 päivätyssä asiakirjassa. Magnus Nicolai on todennäköisesti vihitty piispaksi Uppsalassa saman vuoden juhannuksen tienoissa (jolloin hän on ollut vierailulla arkkipiispan luona), ja hänen virkaanastujaisjuhlansa pidettiin Turussa hiippakuntasynodin aikaan eli 8.9.1490.³⁰

Laurentius Michaelis Suurpään tie piispaksi

Piispa Magnuksen kuoltua piispan residenssissä Turussa torstaina 12.3.1500 suoritettiin piispainkronikan mukaan hänen seuraajansa vaali reilua viikkoa myöhemmin, lauantaina 21.3. Tämäkin vaali kerrotaan suoritetun *in forma scrutinii*.³¹ Valinta osui senhetkiseen tuomiorovastiin, Laurentius Michaelis Suurpähän, jota tituleerataan *electukseksi* 25.3. Turussa päivätyssä asiakirjassa.³²

Samoin kuin hänen edeltäjänsä valintaprosessissa, myös tällä kertaa Turussa jouduttiin odottelemaan jäiden lähtöä ennen kuin voitiin lähettää tieto valinnasta paaville ja pyytää paavin nimitämään Laurentius piispaksi. Nimitystä on käsitelty Roomassa perjantaina 7.8.1500 pidetyssä konsistorin istunnossa, jossa *cardinalis ponensin* tehtävää hoiti *cardinalis Capuanensis*, Capuan kardinaaliarkkipiispa Joannes Lopez.³³ Laurentius on ollut kardinaalien mielestä sopiva tehtävään, sillä kokouksesta säilyneen muistiinpanon mukaan paavi Aleksanteri VI (paavina 1492–1503) päätyi nimitämään Laurentiuksen tehtävään.³⁴

Nimityksen jälkeen piti taas hoitaa kuuriassa kaikki olennaiset asiat: virkakierto ja nimitysmaksut. Uuden tuomiorovastin nimitysasia on ollut tärkein, sillä samana päivänä, jolloin Laurentiuksen piispannimitys vahvistettiin, esitettiin paavi Aleksanteri VI:lle anomus kaniikki Henrik Wennen nimittämisestä Laurentiuksen seuraajaksi Turun tuomiorovastin tehtävään. Paavi hyväksyi anomuksen 7.8.1500.³⁵ Maksuista puolestaan on sovittu apostolisessa kamarissa 22.8., jolloin firenzeläinen

²⁷ FMU 4248.

²⁸ FMU 4249–50.

²⁹ FMU 4252–3.

³⁰ Pirinen 1956, 296. FMU 4299–3000, 4306.

³¹ Juusten 1988, 67: "Hic eligitur via scrutinii in episcopum Aboensem anno Domini 1506 in profesto beati Francisci ..."

³² FMU 4860.

³³ Paavi Aleksanteri VI on nimittänyt Joannes Lopezin 17.9.1498 S. Maria in Trastevere -kirkon kardinaalipresbyteeriksi, mitä virkaa hän piti hallussaan toimiessaan *cardinalis ponensina* Laurentius Michaelis Suurpään nimitysprosessissa. Kuukautta kardinaaliksi nimityksensä jälkeen, 15.10.1498, hänet nimitettiin Capuan arkkipiispaksi, mistä tulee hänen kutsumanimensä. *Hierarchia Catholica*, 23, 64, 118.

³⁴ AAV, *Arch. Consist., Acta Miscellanea*, vol. 2, fol. 175v; AAV, *Arch. Consist., Acta Miscellanea*, vol. 5, fol. 141r.

³⁵ FMU 4877.

mercator Jacobus de Doffis lupautui huolehtimaan Laurentius-piispan puolesta nimityskuluista, jotka olivat saman suuruiset kuin hänen edeltäjällensäkin: 200 dukaattia *communis servitiae* ja 5 dukaattia *minuta servitiae*. Saman asiakirjamerkinnän mukaan *mercator* Jacobus sai virkanimitysbullat haltuunsa samana päivänä, ja asiakirjan marginaalissa oleva merkintä kertoo 14 kardinaalin osallistuneen valintaan tälläkin kerralla.³⁶

Toisin kuin Magnus Nicolain nimityksen yhteydessä Laurentiuksen nimitystä ja virkakiertoa kuuriassa hoitaneesta henkilöstä ei ole varmuutta. On mahdollista, että Turusta ei ole lähetetty kuuriaan omaa miestä hoitamaan asiaa, vaan että turkulaiset ovat uskoneet asian hoidon muille. Per Olof v. Törne ja Kauko Pirinen ovat ehdottaneet, että ruotsalainen prelaatti Hans Brask, joka asui tuolloin Roomassa ja hoiti siellä ruotsalaisten asioita, olisi voinut huolehtia myös Turun piispannimityksestä.³⁷ Ainakin hän hoiti samanaikaisesti muita turkulaisiinkin (erityisesti tuomiorovastiksi nimitettyyn Henricus Wenneen) liittyneitä asioita.³⁸

Meille ei ole säilynyt tietoa siitä, milloin viesti Laurentiuksen nimityksestä piispaksi on saapunut Turkuun, mutta piispainkronikan mukaan hänet on vihitty virkaansa Uppsalassa seuraavana vuonna, Marian taivaaseenastumisen päivänä eli sunnuntaina 15.8., ja hän piti virkaanastujaismessunsa Turussa jouluna 1501.³⁹

Uudet asiakirjat

Vatikaanin arkistosta löytyneet asiakirjat vahvistavat siis piispojen jo muista lähteistä tunnetut virkanimityspäivät, mutta sen lisäksi niistä paljastuu hieman lisätietoa siitä, miten nimityksiä on kuuriassa käsitelty ja kuka on toiminut nimitysasioiden esittelijänä konsistorissa. Meille säilyneet lyhyet tekstit konsistorin päätöksistä eivät kuitenkaan ole lähdekriittisesti täysin moitteettomia. Magnus Nicolain nimityksestä kertovassa tekstissä hänen nimensä esiintyy virheellisesti muodossa Nicolaus Magni (etunimi ja patronymi ovat siis vaihtaneet paikkaa), kun taas Laurentius Michaeliksen nimitysasiakirjassa hänen edeltäjänsä (Magnus Nicolai) nimeksi mainitaan virheellisesti Henricus. Samat virheet toistuvat molemmissa tekstiversioissa, joten ne on kopioitu varmasti-kin samasta lähteestä. Näistä ulkomaisia, kuuriassa tuntemattomia kirkonmiehiä ja heidän nimiään koskevista virheistä huolimatta voidaan uskoa, että teksteissä *cardinalis ponensina* mainittuja kuuriassa hyvin tunnetuja kardinaaleja koskevat uudet tiedot ovat todennäköisesti oikein, koska kuurian virkamiehet olivat tietoisia paavillisen hallinnon sisäisistä yksityiskohdista. En halua lähteä spekuloidaan turhia, mutta ehkäpä Laurentiuksen edeltäjän nimeä koskeva virhe voisi liittyä siihen, että turkulaiset eivät ole itse olleet hoitamassa asiaa Roomassa ja ruotsalaiset asiamiehet ovat nolosti muistaneet väärin Turun edellisen piispan nimen. Samaa selitystä ei kuitenkaan voi käyttää Magnus Nicolain nimen virheelliseen versioon.

³⁶ FMU 4878.

³⁷ Per Olof v. Törne, 'De finska medeltidsbiskoparnas besök vid den påfliga kurian', teoksessa *Historiska uppsatser tillegnade M.G. Schybergson* (Skrifter utg. af Svenska litteratursällskap i Finland 100), Svenska litteratursällskap i Finland: Helsingfors 1911, 198–296, tässä 215–6; Pirinen 1956, 299–300; Salonen 2020, 225.

³⁸ FMU 4879, 4884.

³⁹ Juusten 1988, 67: "Consecratur Upsaliae anno salutis 1507 die conceptionis Mariae [...]. In die vero natalis Domini missam suam episcopalem celebravit ..."

Tekstieditio

Tekstiedition tavoitteena on saattaa aiemmin tuntemattomat asiakirjat tutkijoiden saataville helposti luettavaan muotoon. Luettavuuden vuoksi olen joutanut joistakin diplomaattisen editoinnin periaatteista eikä tekstieditio palvele ensisijaisesti keskiajan kirjoituskonventioiden tutkimuksen tarpeita. Suurin syy tähän on se, että molemmista teksteistä on säilynyt kaksi eri kirjurien tekemää versiota, joissa lyhenteiden käyttö poikkeaa hieman toisistaan. Tämän vuoksi editio ei toisinnalla alkuperäisten tekstien kieli- ja kirjoitusasua.

Editio on laadittu seuraavia periaatteita ja merkintätapoja noudattaen: Alkukirjainten käyttöä ei ole modernisoitu, vaan suuret ja pienet alkukirjaimet on säilytetty alkuperäisessä asussaan. Ediittorin tekemät täydennykset on laitettu [hakasulkeisiin]. Koska alkuperäinen teksti on hyvin lyhyt, niissä ei ole kirjurien käyttämiä välimerkkejä. Tämän vuoksi editiossa on tekstien loppuun lisätty vain nykyaikainen piste. Alkuperäistä rivijakoa ei ole säilytetty.

Teksti 1

[Rooma], 6.7.1489

Paavi Innocentius VIII nimittää kardinaali Georgius de Costan esittelystä Magnus Nicolain [Särkilahti] Turun piispanvirkaan, joka oli vapautunut edellisen piispan, Conraduksen [Bitz], kuoltua.

Lähde: AAV, *Arch. Consist., Acta Miscellanea*, vol. 2, fol. 7v; AAV, *Arch. Consist., Acta Miscellanea*, vol. 5, fol. 6v.

Asiakirjan otsikkona: Aboen.

Die et Consistorio⁴⁰ predictis [die lune 6 julii 1489⁴¹] Sanctissimus Dominus Noster ad relationem Reuerendissimi Domini Cardinalis Ulixbonensis⁴² prouidit de persona Domini Nicolai Magni⁴³ Aboensis Ecclesie⁴⁴ per obitum Domini Conradi illius Ultimi Episcopi extra Romanam Curiam defuncti⁴⁵.

⁴⁰ AAV, *Arch. Consist., Acta Miscellanea*, vol. 2, fol. 7v: *consistorio* pienellä alkukirjaimella.

⁴¹ Päiväys on annettu foliolla 7v, josta maanantaina 6.7.1489 konsistoriossa käsiteltyjen asioiden rekisteröinti alkaa.

⁴² *Cardinalis Ulixbonensis* = Lissabonin arkkipiispa, S. Mariae trans Tiberim -kirkon (S. Maria in Trastevere) kardinaalipresbyter Georgius de Costa. *Hierarchia catholica*, 17, 64.

⁴³ Pitäisi olla Magni Nicolai. Molemmista teksteissä sama virhe.

⁴⁴ Molemmista teksteissä virheellisesti muodossa *Ecclesia*.

⁴⁵ AAV, *Arch. Consist., Acta Miscellanea*, vol. 2, fol. 7v: *Defuncti* isolla alkukirjaimella.

Teksti 2

[Rooma], 7.8.1500

Paavi Aleksanteri VI nimittää kardinaali Joannes Lopezin esittelystä Laurentiuksen [Suurpää] Turun piispanvirkaan, joka oli vapautunut edellisen piispan, Henrikin [p.o. Magnus Nicolain], kuoltua.

Lähde: AAV, *Arch. Consist., Acta Miscellanea*, vol. 2, fol. 175v; AAV, *Arch. Consist., Acta Miscellanea*, vol. 5, fol. 141r.

Asiakirjan otsikkona: Aboen.

Die Veneris 7 Augusti [1500] idem Sanctissimus Dominus Noster in Consistorio suo secreto ut moris est ad relationem Reuerendissimi Domini Cardinalis Capuanensis⁴⁶ Ecclesie Aboensi vacanti per obitum Domini Henrici⁴⁷ illius ultimi Episcopi extra Romanam Curiam defuncti de persona Domini Laurentii prouidit.

⁴⁶ *Cardinalis Capuanensis* = Capuan arkkipiispa, S. Mariae trans Tiberim -kirkon (S. Maria in Trastevere) kardinaalipresbyter Joannes Lopez. *Hierarchia catholica*, 23, 64.

⁴⁷ Pitäisi olla Nicolai. Molemmissa teksteissä sama virhe.